



MHXSNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI: GLOBAL IQTISODIYOT SHAROITIDA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

**Zunnunov Lazizxon Olimxon o'g'li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Moliyaviy hisob va hisobot kafedrası tayanch doktoranti.,**

Annotatsiya. So'nggi yillarda jahon xo'jalik tizimining globallashuvi, kapital harakatining erkinlashuvi va transmilliy korporatsiyalar sonining ortishi moliyaviy hisobotlarning yagona xalqaro mezon asosida yuritilishini talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) moliyaviy axborotning ishonchliligi, shaffofligi va taqqoslanuvchanligini ta'minlovchi asosiy mexanizmga aylandi. Maqolada MHXSning nazariy-uslubiy asoslari, global iqtisodiy tizimdagi o'rni, O'zbekistonda MHXSni joriy etish amaliyoti va xalqaro tajriba asosidagi rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Tadqiqotda taqqoslash, solishtirma tahlil, statistik ma'lumotlar va holat tahlillari usullari qo'llanilgan. Natijalarga ko'ra, O'zbekistonda MHXSni to'liq joriy etish investitsion jozibadorlikni oshiradi, lekin bu jarayonda kadrlar, raqamli infratuzilma va auditorlik mexanizmlari yetarli darajada shakllanmagan. Bundan tashqari, MHXSni joriy etish bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgani sababli bu jarayon kadrlar tayyorlash, texnologik infratuzilmani modernizatsiya qilish va xalqaro tajriba bilan uyg'unlashtirishni talab etmoqda.

Tayanch so'zlar: MHXS, globalizatsiya, moliyaviy hisob, O'zbekiston, investitsiya, auditorlik, integratsiya, raqamli iqtisodiyot.

Аннотация. В последние годы глобализация мировой экономической системы, либерализация движения капитала и рост числа транснациональных корпораций потребовали, чтобы финансовая отчетность основывалась на едином международном стандарте. В этом контексте Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) стали основным механизмом обеспечения надежности, прозрачности и сопоставимости финансовой информации. В статье анализируются теоретико-методологические основы МСФО, их роль в мировой экономической системе, практика внедрения МСФО в Узбекистане и





перспективы развития на основе международного опыта. В исследовании использовались методы сравнения, сравнительного анализа, статистических данных и анализа случаев. Согласно результатам, полное внедрение МСФО в Узбекистане повысит инвестиционную привлекательность, однако в этом процессе недостаточно развиты человеческие ресурсы, цифровая инфраструктура и механизмы аудита. Кроме того, поскольку внедрение МСФО осуществляется поэтапно, этот процесс требует обучения персонала, модернизации технологической инфраструктуры и гармонизации с международным опытом.

Ключевые слова: МСФО, глобализация, финансовый учет, Узбекистан, инвестиции, аудит, интеграция, цифровая экономика.

Abstract. In recent years, the globalization of the world economic system, the liberalization of capital movements, and the increase in the number of transnational corporations have required financial reporting to be based on a single international standard. In this context, International Financial Reporting Standards (IFRS) have become the main mechanism for ensuring the reliability, transparency, and comparability of financial information. The article analyzes the theoretical and methodological foundations of IFRS, its role in the global economic system, the practice of introducing IFRS in Uzbekistan, and development prospects based on international experience. The research used methods of comparison, comparative analysis, statistical data, and case analysis. According to the results, the full implementation of IFRS in Uzbekistan will increase investment attractiveness, but in this process, human resources, digital infrastructure, and audit mechanisms are not sufficiently developed. In addition, since the introduction of IFRS is being carried out in stages, this process requires personnel training, modernization of technological infrastructure, and harmonization with international experience.

Keywords: IFRS, globalization, financial accounting, Uzbekistan, investment, auditing, integration, digital economy.

ASOSIY QISM

Jahon xo‘jalik tizimida globalizatsiya jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda, turli mamlakatlardagi korxona va tashkilotlarning moliyaviy faoliyatini





taqqoslash imkoniyatini yaratish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari aynan shu ehtiyojni qondirishga mo'ljallangan bo'lib, kompaniyalar, investorlar va davlat organlari uchun ishonchli moliyaviy axborot manbai hisoblanadi.

MHXS konsepsiyasi 1973-yilda Xalqaro buxgalteriya standartlari qo'mitasi (IASC) tashkil etilgandan so'ng shakllana boshladi. 2001-yilda ushbu vakolat Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari kengashiga (IASB) o'tdi. Bugungi kunda dunyoning 140 dan ortiq davlati MHXSni to'liq yoki qisman qabul qilgan bo'lib, bu ularning global moliyaviy tizimda integratsiyalashishiga xizmat qilmoqda.[8] O'zbekiston Respublikasi ham 2020-yildan boshlab MHXSni tatbiq etish bo'yicha normativ-huquqiy bazani yaratishga kirishdi. 2022-yildan boshlab MHXS hujjatlari rasmiy ravishda mamlakatda tan olindi va bir qator yirik korporatsiyalar hamda davlat sektori tashkilotlari o'z moliyaviy hisobotlarini MHXSga moslashtirishga kirishdilar. Bu jarayonning asosiy maqsadi — xalqaro investitsiya oqimini oshirish, kompaniya boshqaruvi shaffofligini ta'minlash va korporativ moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishdir.

O'zbekiston sharoitida MHXSga o'tishning quyidagi dolzarb jihatlari mavjud:

1. Investitsion jozibadorlikni oshirish: Investorlar uchun moliyaviy hisobotning shaffofligi va ishonchliligi muhim ahamiyatga ega.
2. Bozor integratsiyasini chuqurlashtirish: MHXS qabul qilinishi bilan O'zbekiston kompaniyalari xalqaro bozor bilan moslashadi.
3. Korporativ boshqaruvni takomillashtirish: MHXSning asosiy tamoyillari — shaffoflik, adolatli baholash va uzluksizlik — ichki nazoratni kuchaytiradi.
4. Global investitsiya standartlariga moslashuv: MHXS orqali mamlakat korporatsiyalari Xitoy, ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) va Yevropa davlatlari bilan moliyaviy jihatdan taqqoslanadigan bo'ladi.

Shuningdek, O'zbekiston MHXSni joriy etish orqali davlat byudjeti va moliyaviy boshqaruv tizimlarini ham takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi ilmiy usullarga asoslandi:

1. **Taqqoslash usuli:**





- MHXS va US GAAP tizimlari oʻrtasidagi prinsipial va qoidaviy farqlarni aniqlash uchun qoʻllanildi.

- Qonunchilik va moliyaviy hisobot namunalari tahlili asosida tizimlarning samaradorligi baholandi.

2. Solishtirma tahlil:

- Xalqaro va mahalliy moliyaviy bozor sharoitlarini solishtirish.
- Oʻzbekiston energetika va byudjet sektoridagi amaliyotlarni global tajriba bilan taqqoslash.

3. Statistik maʼlumotlar tahlili:

- Oʻzbekistonning 2020–2024 yillardagi moliyaviy hisobotlaridan olingan raqamlar asosida grafiklar, jadval va indikatorlar tayyorlandi.

- Jahon banki, IMF va IFC maʼlumotlaridan foydalanib, Oʻzbekiston va boshqa mamlakatlar oʻrtasidagi moliyaviy koʻrsatkichlar taqqoslandi.

4. Holat tahlillari:

- Jamoat sektori va yirik energetika kompaniyalari misolida MHXSni tatbiq etishning amaliy jihatlari oʻrganildi.

- Fair value baholash, aktiv va majburiyatlarni qayd etish, investitsiya va kreditor hisobotlarini tahlil qilish orqali real tajriba oʻrganildi.[8]

Ushbu metodologiya asosida quyidagi jihatlar oʻrganildi:

- MHXSning nazariy-uslubiy asoslari va hisobot elementlari (aktivlar, majburiyatlar, daromad va xarajatlar) tahlili;

- Global iqtisodiy tizim va bozor integratsiyasida MHXSning oʻrni;

- Oʻzbekiston sharoitida tatbiq etishdagi normativ-huquqiy asoslar va amaliy muammolar;

- Xalqaro tajribani Oʻzbekistonga moslash imkoniyatlari;

- Moliyaviy hisobot foydalanuvchilari (investorlar, kreditorlar, davlat organlari) ehtiyojlari va ularning qaror qabul qilish jarayonidagi roli.

Natijalar

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy jihatlarni koʻrsatdi:

1. MHXSning nazariy tamoyillari





MHXS moliyaviy hisobotning yagona prinsiplarga asoslangan (principle-based) tizimini yaratadi. Unga ko‘ra, hisobotning asosiy vazifasi foydalanuvchiga qaror qabul qilishda foydali axborot taqdim etishdir. Asosiy tamoyillar: ishonchlilik, muhimlik, adolatli baholash (fair value) va uzluksizlik.

2. Global iqtisodiyotdagi o‘rni

MHXS global kapital oqimlarini muvofiqlashtiradi, investorlar uchun taqqoslanadigan hisobotlar yaratadi. Tadqiqotlar ko‘rsatganidek:

- Malayziya va Singapurda MHXS joriy etilgach, xorijiy investitsiyalar hajmi 15–20% ga oshgan.
- Afrika banklarida MHXS qabul qilingandan so‘ng foyda manipulyatsiyasi 25% kamaygan.[9]
- Xitoyda MHXS 9 joriy etilishi kredit xavflarini kamaytirgan.

3. O‘zbekiston tajribasi

O‘zbekiston 2020-yildan boshlab MHXSni bosqichma-bosqich joriy etmoqda. Energetika, bank va telekommunikatsiya sohalarida pilot loyihalar amalga oshirilgan. 2022-yilda MHXS hujjatlari mamlakat hududida rasmiy tan olingan.

1-jadval

O‘zbekistonda MHXS joriy etish bosqichlari.

Bosqich	Davr	Asosiy mazmun
1	2020–2021	Normativ-huquqiy asos yaratildi
2	2022	MHXS hujjatlari tan olindi
3	2023–2025	Pilot korxonalar joriy etmoqda
4	2025–2027	To‘liq amaliy tatbiq etish rejalashtirilgan

Tahlil

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari— bu kompaniyalar va tashkilotlar moliyaviy axborotini shakllantirish, taqdim etish va baholash bo‘yicha yagona qoidalar tizimi. MHXSning asosiy maqsadi — moliyaviy hisobot foydalanuvchilari (investorlar, kreditorlar, davlat organlari) uchun ishonchli, solishtiriladigan va shaffof moliyaviy ma’lumotlarni taqdim etishdir.





MHXSning asosiy foydalanuvchilari quyidagilardan iborat:

- Investorlar: investitsion qarorlar qabul qilish uchun moliyaviy ko'rsatkichlarni tahlil qiladi.
- Kreditorlar va banklar: qarz mablag'lari, foiz stavkalari va risklarni baholash uchun moliyaviy axborotdan foydalanadi.
- Davlat organlari: soliqlar, moliyaviy nazorat va iqtisodiy siyosatni shakllantirishda hisobotdan foydalanadi.
- Ichki menejment: korporativ qarorlar qabul qilish va strategik rejalashtirish uchun hisobot ma'lumotlariga tayangan holda faoliyatni boshqaradi.

MHXSning asosiy maqsadi — moliyaviy hisobotni ishonchli, taqqoslanadigan va global standartlarga mos qilishdir. Bu nafaqat korporativ boshqaruvni yaxshilaydi, balki mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi.

MHXS asosida moliyaviy hisobot quyidagi elementlardan iborat:

- Aktivlar: kompaniya nazorat qiladigan resurslar, ular kelajakda iqtisodiy foyda keltirishi kutiladi.
- Majburiyatlar: kompaniya zimmasiga tushadigan majburiyatlar, ular moliyaviy resurslarni talab qiladi.
- Sof aktivlar: aktivlar va majburiyatlar farqi, kompaniya kapitalini ifodalaydi.
- Daromad va xarajatlar: kompaniya faoliyatining moliyaviy natijasi, foyda va zarar ko'rsatkichlarini belgilaydi.

MHXS prinsiplariga asoslangan hisobot adolatli baholash (fair value), iqtisodiy mazmuniyat, shaffoflik, va uzluksizlik tamoyillariga asoslanadi.[13]

2-jadval

Moliyaviy hisobot tizimlari ikki asosiy yondashuvga bo'linadi.

Xususiyat	Prinsiplarga asoslangan (IFRS)	Qoidaga asoslangan (US GAAP)
Yondashuv	Umumiy tamoyillar, professional baholashga urg'u	Aniq qoidalar va tartiblar asosida
Moslashuv	Global bozor sharoitiga tez moslashadi	Qattiq va o'zgarishlarga sekin moslashadi





Foydalanuvchi	Investor va moliya bozorining ehtiyojlariga asoslangan	Ichki va tashqi regulýatorlar talablariga asoslangan
Misol	Jahon bozoridagi kompaniyalar (Nestle, Unilever)	AQShdagi kompaniyalar (Coca-Cola, Apple)

Bu yondashuvlar farqlari O'zbekiston kompaniyalari uchun MHXSni tatbiq etish strategiyasini belgilashda muhimdir.

Dunyo iqtisodiyoti tezkor globalizatsiya jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Kapital oqimlari va transmilliy korporatsiyalar faoliyati geografik chegaralarni deyarli cheklamay qoldi. Bu jarayonda moliyaviy hisobotning taqqoslanadigan va shaffof bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

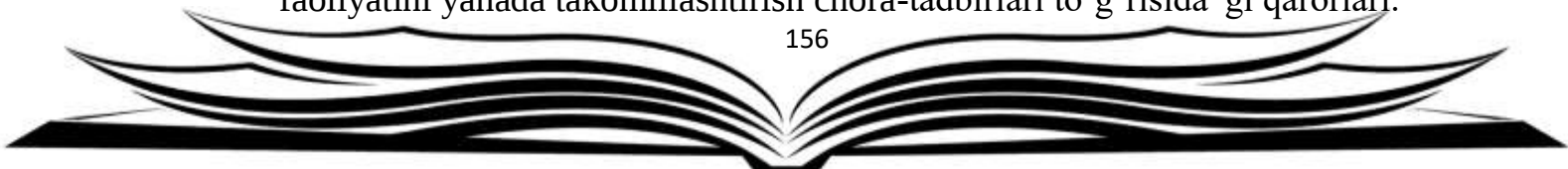
MHXS ushbu ehtiyojni qondiradi:

- Moliyaviy axborotning yagona standartlari global investorlar uchun qaror qabul qilishni osonlashtiradi.
- Fair value prinsipi asosida aktiv va majburiyatlarni baholash orqali moliyaviy risklar aniqlanadi.
- Moliyaviy hisobotlar qoidalari xalqaro kapital bozorlariga tez moslashishga xizmat qiladi.[12]

MHXSning joriy etilishi mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi. Xalqaro investitsiya fondlari va transmilliy korporatsiyalar o'z investitsiyalarini amalga oshirishda shaffof moliyaviy ma'lumotga tayanadi.

O'zbekiston Respublikasida MHXSni tatbiq etish jarayoni 2015-yildan boshlab bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayon quyidagi huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi PF-4720-son "Aktsiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni".
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-martdagi PQ-4265-son "Kimyo sanoatini yanada isloh qilish va uning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
- 2019-yil 17-yanvardagi PQ-4124-son "Kon-metallurgiya tarmog'i korxonalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari.





- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda PQ-4611 “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori qabul qilindi.
- Moliya vazirligi va Markaziy bankning normativ-huquqiy qarorlari — MHXSni joriy etishning texnik va metodik jihatlarini tartibga soladi;
- IFRS Foundation tavsiyalari va IAS/IFRS standartlari — xalqaro tajribani O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish uchun asos bo‘ladi.

Bu normativ-huquqiy baza O‘zbekiston korporatsiyalariga xalqaro bozor bilan integratsiyalashish va investorlar uchun shaffof moliyaviy hisobotlar taqdim etish imkonini beradi.

O‘zbekistonning byudjet tashkilotlari MHXSni tatbiq etish jarayonida bir qator amaliy muammolar bilan yuzlashmoqda:

- Moliyaviy hisobot foydalanuvchilari uchun adolatli va solishtiriladigan ma’lumotlarni taqdim etish;
- Aktiv va majburiyatlarni fair value asosida baholashda cheklovlar mavjudligi;
- Kadrlar malakasining yetishmasligi va axborot tizimlarining to‘liq mos kelmasligi.

Shunga qaramay, pilot loyihalar doirasida qator byudjet tashkilotlari MHXS tamoyillariga mos hisobotlarni tayyorlashni boshlagan. Bu esa ichki nazorat va shaffoflikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Elektr energetika kompaniyalarida MHXS implementatsiyasi quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- Aktiv va majburiyatlarni xalqaro standartlar bo‘yicha baholash;
- Sof daromad va xarajatlarni aniq hisobga olish;
- Investitsion loyihalar va kredit mablag‘lari bo‘yicha moliyaviy axborot taqdim etish.

Moliyaviy bozorlarning integratsiyasi MHXSning tatbiqini tezlashtiradi. Bozor integratsiyasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda:

- Kompaniyalar moliyaviy hisobotni xalqaro standartlarga mos ravishda tayyorlaydi.
- Investorlar qaror qabul qilishda bir xil tamoyillar asosida moliyaviy axborotdan foydalanadi.





- Korporativ boshqaruv va audit tizimi shaffof bo‘ladi.

O‘zbekiston sharoitida ham MHXS tatbiqi orqali bozor integratsiyasi kuchayadi va xalqaro bozor bilan moslashuv osonlashadi. Masalan, energetika sektori va yirik korporatsiyalar moliyaviy hisobotlarini IFRSga moslashtirish orqali Xitoy va Yevropa investorlari bilan ish olib borishga qodir bo‘ladi.

MHXS tatbiqi korporativ boshqaruvga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi:

- Aktiv va majburiyatlarni adolatli baholash (fair value) orqali kompaniya balansini to‘g‘ri aks ettiradi.
- Sof daromad va xarajatlarni aniq hisobga olish orqali strategik qarorlar qabul qilishni osonlashtiradi.
- Moliyaviy hisobot foydalanuvchilariga ishonchli axborot taqdim etadi, bu esa ichki va tashqi nazoratni kuchaytiradi.[13]

3-jadval

**MHXSni qabul qilgan davlatlar va investitsion oqimlar
(mlrd. USD, 2022).[3]**

Davlat/Region	MHXS qabul qilgan	Xalqaro investitsiya oqimi
ASEAN	To‘liq	120
Xitoy	Qisman	200
Yevropa Ittifoqi	To‘liq	350
O‘zbekiston	Bosqichma-bosqich	15

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, MHXSni joriy etish va tatbiq qilish xalqaro kapital oqimlarini jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekistonda MHXS joriy etishning ijobiy natijalari bilan bir qatorda bir qator muammolar ham mavjud.

4-jadval

O‘zbekistonda MHXS joriy etishning muammolari.

Muammo	Sabab	Tavsiya
--------	-------	---------





Malakali kadrlar yetishmovchiligi	MHXS bo'yicha o'qitilgan mutaxassislar soni kam	OTMlarda MHXS bo'yicha magistratura dasturlari ochish
Adolatli baholash tizimi sust	Bozor narxlari ma'lumot bazasi mavjud emas	Faol moliyaviy bozor yaratish
Axborot tizimlari mos emas	Milliy dasturlar MHXS formatini qabul qilmaydi	XBRL tizimiga o'tish
Audit tizimining kuchsizligi	Mustaqil auditorlar kam	Xalqaro audit standartlarini integratsiya qilish

Xalqaro tajriba bilan taqqoslaganda Malayziya va Singapur tajribasida MHXSni joriy etish dastlab yuqori xarajatlarni talab qilgan, ammo keyinchalik kapital bozorlarida ishonchni mustahkamlash orqali iqtisodiy foyda keltirgan. Xuddi shunday, O'zbekistonda ham dastlabki xarajatlar (ta'lim, dasturiy ta'minot) ko'p bo'lsa-da, uzoq muddatda bu investitsion jozibadorlikni oshiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa:

1. MHXS — xalqaro moliyaviy axborotning yagona “tili” bo'lib, global investitsiyalar oqimini soddalashtiradi.

2. O'zbekistonda MHXSni joriy etish jarayoni faol davom etmoqda, ammo bu yo'lda kadrlar, texnologiyalar va normativ mexanizmlar yetarli darajada shakllanmagan.

3. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, MHXSni to'liq tatbiq etgan davlatlarda investor ishonchi va kapital bozorlarining samaradorligi oshgan.

Takliflar:

1. MHXS asosida buxgalteriya hisobi fanini oliy ta'limda kengaytirish va amaliy treninglar yo'lga qo'yish.

2. Xalqaro sertifikatlash tizimlari (ACCA, CPA)ni O'zbekistonda qo'llab-quvvatlash.

3. Milliy hisobot dasturlarini XBRL texnologiyasiga moslashtirish.

4. Auditorlik nazoratini kuchaytirish va mustaqil tekshiruv mexanizmlarini yo'lga qo'yish.





5. MHXSga o'tish bo'yicha davlat tomonidan rag'batlantirish (soliq imtiyozlari, grantlar) tizimini joriy etish.

ADABIYOTLAR

1. PQ-4611-son Qaror (2020-yil 24-fevral). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida.
2. Moliya vazirligi normativ-huquqiy qarorlari, O'zbekiston Respublikasi, 2018–2023.
3. Jahon Banki. (2023). World Investment Report. Washington D.C.
4. Djambakieva G. (2023). Application of IFRS in Budgetary Accounting. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot jurnali.
5. Kilicheva F.B., Bazarova O.R., Irmukhamedova M.D. (2022). The Need to Transition to IFRS in Uzbekistan. European Journal of Emerging Technology and Discoveries.
6. "Implementation of IFRS in electric power companies of Uzbekistan taking into account national peculiarities and specifics energy sector." Mathematical Statistician and Engineering Applications, 2022.
7. "Fair value measurement and limitations in applying in Uzbekistan." International Journal of Political Sciences and Economics.
8. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. 2018.
9. Amidu, M., Issahaku, H. (2019). Do Globalisation and Adoption of IFRS by Banks in Africa Lead to Less Earnings Management? Journal of Financial Reporting and Accounting.
10. Hla, D.T., & Md Isa, A.H. (2017). Globalisation of Financial Reporting Standard in ASEAN: Malaysia and Singapore Experience. International Journal of Business & Society.
11. Eryilmaz Ü., Koçak D. (2024). The Impact of IFRS Adoption on Global Competitiveness. Journal of Turkish Court of Accounts.
12. Ball, R., & Brown, P. (2016). International Financial Reporting Standards: Development and Implementation. London: Routledge.
13. Schroeder, R. G., Clark, M. W., & Cathey, J. M. (2019). Financial Accounting Theory and Analysis. Wiley.





14. ASEAN Secretariat. (2022). Financial Reporting in Southeast Asia. Jakarta.
15. Uzdaily.uz (2022). IFRS Documents Recognized as Applicable in the Republic of Uzbekistan.

